

Anton Golopenția și noua „știință a realității”. Pilonul sociologic al geopoliticii românești interbelice

Călin Cotoi

Universitatea București

Apariția antropogeografiei, a geopoliticii, dialogul și polemicile dintre sociologia și geografia interbelică sunt centrale în procesul de „imaginare” a spațiului național, într-o rețea densă de dispute, competiții, alianțe și contra-alianțe în zona reprezentativității și a legitimității științifice. Formarea acestui nou subdomeniu disciplinar ne oferă oportunitatea urmării influențelor externe, a modului în care canoanele științifice „centrale” sunt replicare și se transformă uneori la „periferie”, a fascinantei sincronicități a culturii române interbelice cu o mare parte dintre dilemele, motivele, temerile și tensiunile culturii „europene”. Această sincronicitate are loc – este ipoteza studiului de față – sub semnul modernismului reacționar.

Înțelegerea modernismului reacționar pune, mai mult sau mai puțin implicit, la îndoială ideea că modernitatea are o singură înfățișare. Există un singur fel de modernitate sau sunt și modalități diferite de a articula temele modernității, unele dintre ele poate nu foarte plăcute, nu foarte politicaly correct, dar moderne ?

În final, bineînțeles, această ipoteză „centrală” a sincronicității prin modernism reacționar va fi și ea supusă unui proces de adaptare și transformare la „periferie”.

Contexte politico-culturale.

Rolul polemicilor

În România de dinainte de război, dar mai ales în cea interbelică, are loc o importantă și masivă redefinire științifică, intelectuală, culturală a diferitelor canoane disciplinare academice.

Subdomeniile noi sunt formate, criticate, extinse și contractate în atmosfera intelectuală extrem de fecundă a perioadei. Un astfel de subdomeniu se formează în regiunea aflată la granița sociologiei, geografiei, etnografiei, istoriei, a „studiilor identitare” etc., fiind uneori numit, după model german, antropogeografie sau geopolitică ori, sub influență franceză, geografie

Notă : Studiul de față este parte a unui proiect mai larg legat de imaginarea spațiului național în România interbelică în științele sociale și geografie.

umană. Un număr relativ important de savanți, oameni de știință și cultură, se află prinși, pentru perioade mai lungi sau mai scurte, în încercarea de a defini și legitima această disciplină hibridă, dar și de a câștiga autoritate și legitimitate prin impunerea unui nou „câmp de formare identitară” în domeniul științific.

Acestă zonă disciplinară capătă o importanță deosebită, din perspectiva studiului de față, din mai multe motive. Primul ar fi că integrează în mod explicit discursul asupra spațiului în imaginarea de sine națională ce are loc la nivelul disciplinelor științifice socioumane, geografice și istorice din România interbelică. Un al doilea motiv ar consta în faptul că, prin intermediul analizei formării acestui nou (sub)domeniu științific, am avea un acces privilegiat la procesul de articulare istorică a unui „limbaj politic”, în sensul dat acestei sintagme de Pocock (1989; 1987). Ne vom concentra în special asupra perioadei interbelice, întrucât credem că atunci are loc o schimbare de paradigmă sau că, oricum, se întâmplă o mutație fundamentală în mecanismele de reproducere culturală a identității naționale. Cu toate acestea, nu trebuie să uităm faptul că în spațiul cultural românesc avem o perspectivă antropogeografică antebelică în câteva opere ale lui B.P. Hasdeu – cum ar fi *Istoria critică a românilor* – ale lui N. Iorga – care, de altfel, va continua să fie un agent important în dezvoltarea antropogeografiei interbelice. Înainte de 1918 însă, antropogeografia a fost, de obicei, subordonată mizei istoriografice și romantice principale: demonstrarea continuității și a autenticității poporului român, ocupând cel mult spațiul tipografic, dar și simbolic, al unui simplu subcapitol în cărțile de istorie.

Atunci când demersul este unul de antropogeografie sau de geografie politică *per se*, ca în lucrările lui Simion

Mehedinți, de obicei va fi abordată din punct de vedere identitar problema „europenității” României sau, cea asemănătoare, a poziției frontierei orientale a României și a aproximativei suprapunerii a acesteia din urmă cu frontiera răsăriteană a Europei. Problema e mai mult una a obținerii de legitimitate ca fost, actual și viitor stat *antemurale christianitatis* – ca să folosim formula lui John Armstrong –, și nu atât cea a arătării *organicității* teritoriale a spațiului național. Întregul discurs științific antebelic despre națiune și stat pare construit mai mult pe discursuri și concepte istorice și etnoculturale decât pe afirmații geografice.

Momentul 1918, în afară de efectele sale teritoriale și instituționale directe, este extrem de semnificativ din punctul de vedere al acestei teze, întrucât susține un nou model al relațiilor dintre expertii culturii naționale, pe de o parte, și burocrația statală și elitele politice, pe de altă parte. O nouă generație de intelectuali, ieșiți de pe băncile facultăților României Mari, derivându-și legitimitatea din expertiza în problematica culturii naționale, dar și din competența în canoanele științifice occidentale, vor ajunge să se ciocnească cu generația intelectuală mai veche, bine situată instituțional, dar poate chiar mai important, cu noile elite politice și statale, mai puțin dependente acum de legitimare din partea acestei noi intelligentsia și mai puțin capabile să absoarbă masa importantă de tineri cultivați produși de sistemul educațional național (Livezeanu, 1998)¹.

Ceea ce pare să se întâmple la nivelul organizării mecanismelor culturale naționale este prăbușirea vechii și unificatei *pedagogii naționale*. Unificată nu neapărat ca unitate deplină a grupărilor culturale și spirituale, cât ca resurse ideologice și științifice și ca tip de discurs cultural-academic folosit în „educarea” națiunii.

Învățătorii națiunii de dinainte de 1918, cei ce reușiseră să transpună cu succes relativ pedagogia individuală herbartiană la nivelul sinelui colectiv național, vor intra într-un spațiu cultural foarte diferit, *i.e.* competitiv. Disputele pe tema deținătorilor legitimi ai criteriilor adecvate în definirea identității naționale și a spațiilor naționale reale, „autentice”, se multiplică.

Acesta ar fi, fără nici o pretenție de exhaustivitate și, recunoaștem, fără adâncirea pe care acest subiect l-ar merita, contextul instituțional și cultural mai larg în care are loc, în România interbelică, procesul de „imaginare” a națiunii și a culturii naționale într-o rețea densă de dispute, competiții, alianțe și contraalianțe în spațiul reprezentativității și al legitimității științifice.

Spațiul antropogeografiei, al geopoliticii, nu este unul omogen, datorită faptului că numeroase opoziții și contradicții apar în chiar nucleul său disciplinar. Este un discurs pe tipar sociologic, de tip geografic sau e doar un nou fel de a articula psihologia popoarelor? Disputa rămâne una deschisă, câmpul, așa cum vom vedea mai jos, neajungând să se închidă în definiții foarte clare; vor fi cel mult definiții concurente, ce nu vor împiedica însă constituirea unei identități discursive.

Există numeroase canale prin intermediul cărora teoriile germane, franceze, dar și italiene (Massi) și în mai mică măsură de sorginte engleză (Mackinder și Short) sunt adoptate și adaptate critic de cercurile științifice locale. Domeniul științific al antropogeografiei devine unul important în științele sociale românești. Simion Mehedinți, G. Vâlsan, Vintilă Mihăilescu, Anton Golopenția, Ion Conea, Ion Chelcea, H.H. Stahl, G. Brătianu, Nicolae Iorga, Ion Ionică sunt doar câteva dintre cele mai importante nume, cu toții având contribuții substanțiale teoretice și editoriale. În ceea ce am putea numi, conform opiniei lui

James Clifford, *travelling cultures* (Clifford 1997), teme și temeri culturale, științifice și politice străine sunt transferate și transformate de savanții români. E interesant de observat faptul că toți acești noi experți intelectuali în problematica culturii și a spațiului național sunt și călători academici, prinși destul de profund în dialectica ambiguă a rutelor și rădăcinilor – ca să parafrazăm o carte celebră a aceluiași James Clifford – brokeri ai diferitelor culturi europene, chiar dacă vor lua la un moment dat poziții mai mult sau mai puțin naționaliste în câmpul identitar al politicilor culturale românești.

Influența lui Ritter, Ratzel, K. Lamprecht, W. Wundt, R. Kjellen, W. Vogel, J. Ancel, J. Cvijic, K. Haushofer, H. Freyer etc. se amestecă cu mize și subiecte politice explicite și foarte actuale: problema Transilvaniei, a Dunării de Jos, a Basarabiei, integrarea culturală a regiunilor României, regionalismul și centralismul etc. O nouă imagistică este pusă în funcțiune. Noi imagini mentale ale unei României omogene și unitare se combină cu mai vechile probleme ale originii etnice, etnogenezei, autenticității culturii populare, primejdiilor puse de către modernizare și urbanizare etc. Texte științifice importante sunt create și reevaluate în acest nou context ideatic. Importanța imaginării este invocată și ea, uneori doar colateral, alteori explicit, central, ca în unele texte ale lui Gh. Brătianu sau Anton Golopenția etc. În crearea unor noi imagini, investirea națională a spațiului e probabil cel mai important produs al acestui câmp interdisciplinar.

Se pot identifica diverse straturi și strategii ce se suprapun parțial în antropogeografia românească. De la interesele politice explicite, cum ar fi discursul privind legitimitatea încorporării Transilvaniei în statul român – principala preocupare a unei foarte interesante reviste științifice

interbelice, *Geopolitica și geoistoria* –, la mize mai abstracte, cum ar fi problemele regionalismului și ale regionalizării, imaginarea națională a unor mari continuități – dar și rupturi și disjunții – istorice și spațiale etnoculturale etc. Acest tip de dispute și discuții cultural-politice sunt probabil specifice amestecului și conflictului dintre „sentimente primordiale și politici civice în noile state”, ca să-l parafrazăm pe Clifford Geertz (Geertz, 1975). Întregul discurs se bazează pe o combinație specifică între încercarea de păstrarea a tradițiilor autentice, a modurilor de viață, a particularităților și a identităților substanțiale și dorința *acelorași subiecți/agenți cultural-politici* de a fi o parte egală din punct de vedere economic, cultural și politic în lumea modernă. Marea dispută privind locația exactă a României pe harta geoculturală – Balcani sau Europa Centrală – este expresia acestei dihotomii fundamentale și în același timp un soi de reacție împotriva unei „balcanizări”, în sensul dat de Maria Todorova (1997) acestei noțiuni, a realității românești din perspectiva Occidentului. În acest context, principala preocupare a antropogeografiei românești va fi demonstrarea situării central-europene a noului stat românesc. Vor fi însă și voci, unele chiar importante, care vor insista asupra unei „europenități răsăritene” sau chiar asupra unei fundamentale și ireductibile specificități a spațiului (este cazul influențelor analize ale lui Simion Mehedinți, dar și ale lui Vintilă Mihăilescu), conceput ca un fel de sinteză, de *confinium* și de pacificare a unor „permanențe” istorice, politice și geografice adverse.

Un punct de vedere metodologic

În opinia noastră, una dintre cele mai bune „căi de atac” pe care le putem avea asupra acestei formațiuni discursive în

scopul unei cât mai adevărate înțelegeri ale sale ar consta în construcția unei „hărți” a disputelor ce îi structurează alternativele teoretice și pragmatice și îi specifică temele majore. Aceste dispute vor fi dublate sau, mai exact, vor fi situate în cadrul „biografiilor reprezentative” ale celor implicați în polemici.

Perspectiva pe care dorim să o folosim în cele de mai jos este una comparativă, conștientă de existența unor niveluri diferite ale comparației, pornind de la cele mai evidente polemici și ajungând la tensiunile mai puțin clare ce structurează discuția pentru a obține, în final, accesul la acea zonă discursivă comună de unde apar teme diferite, uneori chiar contradictorii.

Pilonul sociologic

Biografia reprezentativă a lui Anton Golopenția este o parte importantă a proiectului nostru de înțelegere a pilonului sociologic al geopoliticii și antropogeografiei românești. Prin „biografie reprezentativă” (Muller, 1987), conform opiniei lui Jerry Muller înțelegem, istoria condensată a unui individ, în care interesul nostru se orientează nu spre ceea ce este unic și idiosincronic, ci pe urmărirea contextelor formative și a experiențelor împărtășite cu alții ce au urmat trasee formative, pedagogice, culturale, academice, politice asemănătoare. Studiul se centrează deci pe contextele sociale și culturale împărtășite de respectiva persoană cu cei ce au urmat o traiectorie politică sau intelectuală asemănătoare. Complementar, vor trebui explicate diferențele, momentele de alegere între alternative intelectuale și politico-culturale diferite. Narațiunea va pendula inevitabil între texte și contexte, încercând astfel să surprindă un model mai general fără să piardă legătura cu concretul experienței istorice.

***Conservatorismul radical.
Sincronismul culturii române
interbelice***

Vom încerca, în cele de mai jos, să schițăm tendința europeană mai largă în care poate fi înțeleasă cea românească, ținând cont desigur de specificul și particularitățile sale. Acest context european mai larg este, credem noi, cel al conservatorismului radical.

Conservatorismul radical împărtășește multe dintre grijile și ideile conservatorismului mai convențional, cum ar fi nevoia de autoritate instituțională și de continuitate cu trecutul, dar crede că procesele caracteristice modernității au distrus tradiția și legitimitatea valoroasă pe care o avea trecutul pentru prezent și că o restaurare a virtuților trecutului nu se mai poate face fără acțiuni radicale sau chiar revoluționare (Muller, 1987, 19).

Apărarea împotriva efectelor culturale și politice ale modernității asupra corpului politic are însă nevoie, pentru a fi eficace, de o absorbție homeopatică a realizărilor și instrumentelor organizaționale și tehnologice ale modernității.

Acest fel de mișcări intelectuale, ce îmbrățișează modernizarea tehnologică și economică, activismul politic și tipare organizaționale moderne în numele unei idei culturale particulariste, de obicei încearcă să folosească puterea statului pentru a-și atinge scopurile. De regulă, acestea au, drept fundal reafirmarea unei particularități colective în fața unei duble amenințări. Amenințarea internă este cea adusă de amploarea luată de funcționarea pieței libere, a politicii de partid, a democrației parlamentare, a internaționalismului comunist și socialist, a liberalismului etc. Amenințarea externă este de obicei percepută ca provenind din partea unor state străine cu o mare influență politică, militară, economică și culturală (Muller, 1987).

Înțelegerea conservatorismului radical sau a ceea ce Jeffrey Herf numește „modernism reacționar” (Herf, 1986) pune sub semnul întrebării, mai mult sau mai puțin implicit, ideea conform căreia modernitatea are o configurație unică. Există doar un singur fel de modernitate sau sunt și modalități alternative de a gândi și trăi modernitatea? Unele poate nu foarte simpatice, poate chiar imorale din punctul de vedere al „corectitudinii politice” de azi, dar cu toate acestea moderne. Chiar dacă teoria configurației unice a modernității a avut și încă mai are susținători importanți, fiind purtătoarea unor perspective teoretice și pragmatice importante, ea este din ce în ce mai mult atacată, din puncte de vedere diferite, pornind probabil de la Hugo von Hofmannstahl până la Fritz Stern, Jeffrey Herf, Zygmunt Bauman etc. Fritz Stern, de exemplu, analistul „politicilor disperării culturale”, consideră că „trebuie să acceptăm faptul că acest tip de rebeliune împotriva modernității este latentă în societatea occidentală și că programul ei confuz și fantast, retorica sa irațională și nepolitică dau dovadă de aspirații la fel de autentice, chiar dacă nu la fel de generoase și tangibile, precum aspirațiile ce susțin oricare alte mișcări de reformă” (Stern, 1974, xxii).

Dihotomia introdusă de Isaiah Berlin în „Introducere” la cartea sa despre Vico și Herder, între o tradiție iluministă și una contrailuministă în gândirea europeană (Berlin, 1980), chiar dacă este foarte importantă pentru înțelegerea diferitelor perspective și paradigme în interpretarea societății și a istoriei la începutul secolului al XX-lea, nu trebuie însă să ne ascundă multiplele influențe, suprapuneri, traduceri mai mult sau mai puțin fidele, amestecuri între diferite tipuri de pozitivism și romantism ce dau naștere noului limbaj al modernismului reacționar.

Interesant este că, de obicei, în cazurile studiate cu precădere până acum – este vorba mai ales de cel german –, aceste persoane, membre ale curentului conservator-revoluționar, suprapun două roluri aparent foarte diferite: cel al membrilor, uneori chiar străluciți, ai mediului academic, ai „culturii înalte” și, pe de altă parte, al susținătorilor fervenți ai „conservatorismului radical” ca curent popular, la nivelul efuziunilor, sloganurilor și al politicii populare și populiste. Combinația este mai mult sau mai puțin reușită, chiar dacă este clară doar în spațiul german – și acolo doar parțial. Ea merită însă luată în seamă și testată pe cazul românesc – unde, din câte se pare până acum, se aplică destul de puțin.

Geopolitica este unul dintre cele mai interesante discursuri ale modernismului reacționar. Reprezintă mai mult decât un tip oarecare de argumentație folosit de un grup de savanți și pseudosavanți grupați în jurul lui Karl Haushofer și al *Zeitschrift für Geopolitik*, fiind unul dintre cele mai importante limbaje politice și culturale ale perioadei weimariene a Germaniei interbelice. În cazul românesc, după cum vom vedea mai jos, această nouă temă a unei „limbi politice” (Pocock, 1987) a modernismului reacționar nu este atât de importantă și centrală ca în cazul german, deși se potrivește foarte bine în contextul discursului despre unitatea noului stat românesc și, tipic pentru caracterul său pragmatic și eclectic, încearcă să împace geopolitica germană cu geografia umană a lui Vidal de la Blache. Emblema geopoliticii va fi adoptată în întregime și cu entuziasm de un grup cultural și academic coerent de abia în situația de criză provocată, în timpul războiului, de Dictatul de la Viena.

În Germania, căutarea de noi răspunsuri care să le înlocuiască pe cele învechite sau discreditate, ce a constituit o

parte atât de importantă a arhitecturii, literaturii, artelor plastice și politicii din Republica de la Weimar, s-a reflectat în geografie sub forma geopoliticii. În România, rezultatul unui proces asemănător, situat în contextul căutării unității naționale teritoriale și culturale, a fost o parțială îndepărtare a acestui proces de matricea sa istoriografică antebelică și apariția unei tendințe geopolitice. O nouă retorică, un nou dinamism, antipozitivism pe anumite paliere, încredere în știință pe altele, aplicabilitate și realism sunt noile trăsături ce caracterizează geopolitica.

Pământul ia locul personajului principal – eroul, în narațiunile geografico-istorice ale geopoliticienilor, configurând decisiv istoriile naționale, povestirile exemplare, caracteristicile grupurilor etnice și naționale etc.

Ca o manifestare a unui răspuns la modernitate, ambivalența geopoliticii față de societatea Germaniei weimariene trebuie considerată, credem noi, ca un aspect al modernismului, chiar dacă deseori își exprimă opoziția cu tendințele vieții „moderne”.

„Limbajul geopolitic, ce descrie natura organică a statului [...] și influența determinantă a geografiei asupra politicii, a structurii sociale, etnicității și vieții economice a găsit aderenți la stânga, dreapta și centru...” (Murphy, 1997, 73)

În ceea ce privește sociologia, pare să existe un soi de afinitate între modernismul reacționar, conservatorismul radical și tradiția sociologiei clasice, cel puțin așa cum o înțeleg istoricii ai sociologiei precum Robert Nisbet (1967, 1986) sau Raymond Aron (1967). Există totuși o perspectivă oarecum diferită în argumentele oferite de sociologia clasică și în soluțiile date de aceasta crizelor modernității față de conservatorism (Nisbet, 1967). Ca atare, suntem obligați să folosim instrumentele, metodele și ideologiile modernității

pentru a reface ordinea socială și morală. Orice întoarcere la ideile și instituțiile tradiționale este sortită eșecului și se bazează pe o neînțelegere generală privind specificitatea perioadei moderne.

În România, în ciuda câtorva cărți și articole antebelice², sociologia devine un curent științific și cultural major de abia în perioada interbelică, prin intermediul Școlii de sociologie de la București. Sociologia va deveni însă unul dintre competitorii majori în definirea specificității naționale, așa cum va fi ea întrupată în noul stat al României Mari.

Demersul monografic, central sociologiei românești, nu este unul de sine stătător, legitimabil dintr-un punct de vedere absolut obiectiv și abstract; el este pe deplin legitimat doar devenind *sociologia militans*. Nu este aici locul pentru o analiză mai aprofundată a Școlii Gusti – analiză din păcate încă nedusă la capăt în sociologia românească de după '89 –, dar vom puncta câteva trăsături ale ei prin care „transgresiunea” geopolitică a lui Anton Golopenția devine, credem noi, inteligibilă.

Piatra unghiulară a sociologiei gustiene se află în descoperirea voinței sociale ce susține, din interior, unitățile sociale. Acest moment al sociologiei a fost numit de Gusti „principiul preeminenței unităților sociale”. În final, cea mai vastă, inclusivă voință și unitate socială, singura ce nu are nevoie de explicație și de încadrare de către alte unități și voințe sociale mai largi, este, în sociologia gustiană, națiunea. Chiar dacă aspectele voluntariste ale acestui tip de sociologie au fost atenuate de unii dintre membrii Școlii orientați mai „metodologic”, cum a fost H.H. Stahl, mai „fenomenologic”, cum a fost T. Herseni, sau mai „geopolitic”, cum e cazul lui A. Golopenția, ele rămân în centrul oricărei analize întreprinse din perspectiva acestui tip de sociologie a națiunii.

Există un aspect sumativ-positivist în această încercare științifică, sociologică

de definire a națiunii. Profilul națiunii apare, după un îndelung travaliu teoretic, metodologic, după vaste anchete de teren, ca într-un *puzzle* – dar unul „organic” – format din mii de monografii, centrate pe mii de unități și voințe sociale ce converg în unitatea națională.

Tendința aceasta sumativ-științifică a metodei monografice de determinare a națiunii a fost contrapusă de H.H. Stahl, de exemplu, competitorilor filosofici sau „ontologici” în legitimarea ideologică și disciplinară a specificului național, cum ar fi Lucian Blaga sau Mircea Eliade (Stahl, 1983). Pentru H.H. Stahl, „contactul cu realitățile concrete îți permite să adâncești cercetarea până la limita extremă, rezultatul fiind, așa cum poate confirma orice profesionist al anchetelor sociale, că ești obligat să încetezi de a avea o încredere deplină, oarbă, în părerile obținute de la unul sau altul din informatorii tăi interogați pe teren [...]. Asemenea informații nu au valoare decât făcute în condițiile stricte ale tehnicilor de anchetare a opiniei publice, adică în cantități de masă statistică, anume organizate astfel încât să poată asigura un oarecare grad de probabilitate acceptabilă” (Stahl, 1983, 13). Calificările științifice ale sociologiei ar putea continua fără ca ea să poată ieși însă din câmpul comun al unor discursuri diverse, aflate în competiție chiar, dar având un foarte puternic aer de familie. Acreditările științific-positiviste nu pot ridică sociologia deasupra unor încercări concurente de a defini specificul cultural și național românesc, cum ar fi morfologia culturală, istoria religiilor, filosofia etc.

Anton Golopenția: biografia reprezentativă

Anton Golopenția, membru important al Școlii de la București, chiar dacă relativ marginal din punctul de vedere al poziției

sale academice, poate și fiindcă era considerat prea critic de către Dimitrie Gusti (Rostas 2003), s-a născut în 1909 în satul Prigor, județul Caraș-Severin, în vestul României, într-o familie de funcționari de stat. Tatăl său era un mic funcționar în cadrul Căilor Ferate Române. Va absolvi Facultatea de Drept în 1925, la 60 de ani. Mama sa provenea dintr-o familie de cehi germanizați, germana fiind a doua limbă vorbită în casă (S. Golopenția, 2002). Pentru prezentarea de mai jos voi folosi scrisorile și scrierile lui H.H. Stahl și Zoltan Rostas și, în mod special, cea mai comprehensivă bibliografie pe care o avem până acum, cea scrisă de Sanda Golopenția, fiica autorului (S. Golopenția, 2002).

A. Golopenția absolvește Facultatea de Drept în 1930, dar se hotărăște, în urma unui fel de crize intelectuale, să nu devină avocat, ci să înceapă să studieze filosofia. Decizia sa pare consonantă cu contextul intelectual mai larg al noii generații a inteligenței românești, decisă acum că idealul politic al reîntregirii era îndeplinit să se dedice în totalitate culturii. În același sens, Mircea Eliade, surprinzând foarte bine tendința creativă apropiată de febrilitate, la granița indecisă dintre optimism și disperare culturală, cerea, în 1928, un an de activitate culturală dusă cu „intensitatea unui ultim an posibil” (Eliade, 1928).

Începând cu toamna anului 1930, Anton Golopenția urmează constant cursurile și seminariile de sociologie, etică și politică ale lui D. Gusti și ale asistenților săi mai tineri, T. Herseni și H.H. Stahl. Vizibilitatea și dezirabilitatea sociologiei era, de la sfârșitul anilor '20, începutul anilor '30, pe o pantă ascendentă, adunând câțiva dintre cei mai promițători savanți ai perioadei, cum ar fi cei doi menționați mai sus, dar și M. Vulcănescu, C. Brăiloiu, Fr. Rainer etc. H.H. Stahl îl descrie pe Golopenția în cei mai favorabili termeni

în cartea sa *Amintiri și gânduri*: „Îl socotesc și astăzi ca pe cel mai dotat sociolog din câți au luat parte la campaniile noastre monografice [...]. Golopenția era [...] o sinteză a mai multora dintre noi: filosof tot atât cât Mircea Vulcănescu, erudit și profesor tot cât Traian Herseni, investigator deopotrivă cu mine și organizator tot atât de abil ca Octavian Neamțu” (Stahl, 1981, 291).

În perioada 1932-1933, A. Golopenția devine șeful de cabinet al lui D. Gusti în Ministerul Educației, Cultelor și Artelor. Între timp este implicat în scrierea și editarea câtorva reviste importante, dar și în multe proiecte editoriale rămase nefinalizate. Dintre acestea ni se pare importantă și semnificativă încercarea de editare a unei reviste intitulate *Anteu*, cu apariție lunară pentru prezentarea și apărarea realității românești. Deși nu avem informații exacte, ni se pare foarte probabil să existe o influență dinspre Hans Freyer în alegerea titlului, a cărui faimoasă carte din 1918, *Antäus*, fusese un soi de best-seller nu doar în spațiul german (Murphy, 1997; Muller, 1987). Denumirea revistei avea să se modifice sub influența probabilă a lui M. Vulcănescu (S. Golopenția, 2002, lvi) în *Gând și faptă*, tot cu apariție lunară, destinată prezentării și dirijării realității românești.

Perioada pe care o va petrece în Germania este probabil cea mai fructuoasă din punct de vedere intelectual. A. Golopenția petrece trei ani studiind la Berlin, Leipzig și Hamburg cu ajutorul unor burse de studiu acordate de Fundația Rockefeller și de Fundația Humboldt. La Berlin va urma cursurile lui Nikolai Hartmann, Eduard Spranger, Vierkandt, L. Klages, Werner Sombart și Hans Günther. În 1934, Anton Golopenția se mută la Leipzig, unde devine doctorandul lui Freyer (S. Golopenția, 2002, lxi-lxii). Cea mai importantă influență asupra formării sale profesionale va

fi cea datorată lui Hans Freyer și Arnold Gehlen; în prefața lucrării sale de doctorat, Golopenția mărturisea că în „profesorul Freyer autorul și-a găsit îndrumătorul de care avea nevoie în domeniul filosofiei sociale și în științele sociale, iar în profesorul Gehlen, îndrumătorul în filosofie” (A. Golopenția, 2002, 8). Știm că a studiat intensiv Dilthey, Simel, istorie socială, școala neokantiană. Probabil că s-a întâlnit cu Heidegger la Freiburg (S. Golopenția, 2002). Influența lui Freyer și a cercului său de un imens prestigiu intelectual – format din Carl Schmitt, Arnold Gehlen, Martin Heidegger, Ernst Jünger, Ernst Forsthoff și Ernst Rudolf Huber –, ai cărui membri erau legați prin legături de prietenie, apartenența la organizații comune, colaborarea la aceleași reviste și asumarea unor poziții intelectuale comune (Muller, 1987) a fost una decisivă.

Cu toate acestea, influența va fi și una indirectă, mediată, una pe care am putea-o numi, cu termenul lui Blaga, *catalitică*, așa cum apare într-o scrisoare a lui Golopenția din 1935: „Țara aceasta în tensiune e o foarte bună școală de iubire de țară pentru străin. Prea e subliniată în fiecare clipă germanitatea celor de aici, ca să nu trebuiască să-și aducă aminte clipă de clipă că el e din alt neam. Cred că așa mă voi putea întoarce pregătit bine și totdeodată mai conștient de românitatea mea decât la plecare. Cultul pentru german, pe care l-am avut de-a lungul tuturor anilor mei de studiu, a trecut. Voi trece mai târziu pentru câțiva timp în Franța, ca să-l compensez. Fără intenția însă de a mai avea un cult pentru francez. Nu-mi rămâne decât să fiu numai și numai român” (S. Golopenția, 2002, lxvii-lxviii)

Păstrând în fundal acest context preliminar, pe care îl vom dezvolta în continuarea demersului nostru de contrapunere a textelor și contextelor formative, ne vom îndrepta atenția acum către câteva texte.

Hans Freyer, Anton Golopenția și sociologia „geopolitică”

Modalitatea în care Anton Golopenția va încerca să introducă un demers de tip „geopolitic” în sociologia gustiană, să articuleze tipul de discurs freyerian pe sistemul unităților și al voințelor sociale *à la* Gusti este deja perceptibilă în lucrarea sa de doctorat, susținută în 1936 și intitulată „Informarea conducerii statului și sociologia tradițională” (*Die Information der Staatsführung und die überlieferte Soziologie*). Teza sa se dorește a fi o înțelegere critică și o completare a „științei realității”, așa cum o înțelegea Hans Freyer.

Începând cu studiile sale antebelice, dar mai ales în cele apărute în perioada dintre cele două războaie mondiale, Freyer, fostul student al lui G. Simmel, va încerca să înțeleagă viața statului pornind de la formele pe care le ia în momentele de „maxim” istoric: întemeierea, războiul, tensiunea creată de regenerări ale formelor statale, reformele. El încearcă să modifice ierarhia celor mai importante – în perspectiva sa – concepte din științele statului: dominația și planificarea. „Nu cei ce planifică domină (cum credeau, în mod greșit, utopiștii), ci cei ce domină planifică” (*Herrschaft und Planung, zwei Grundbegriffe der politischen Ethik*, 1933, 22, *apud* A. Golopenția, 2002, 13). Distingând sociologia, ca știință a realității, de *geisteswissenschaften*, Freyer declanșează o critică a idealismului german, ce ar susține o înțelegere a istoriei ce uită foarte ușor importanța agentului uman. Istoria desfășurându-se dedesubtul și în spatele acțiunilor umane, cultura devine un domeniu autonom, foarte puțin legat de productivitatea specifică a voinței umane și de radicala ireductibilitate a oamenilor istorici, ce nu sunt ținuți laolaltă de un *Weltgeist* omnivor. Accentul este astfel deplasat, prin intermediul „științei realității”,

pe domeniul „politicii creative”, al transformărilor și „voinței capabile să remodeleze istoria” (A. Golopenția, 2002, 12) ce tind să creeze o comunitate post-capitalistă a poporului, a națiunii.

Sociologia lui Freyer dă o mare importanță capacității agenților individuali, dar și statal-instituționali de a pune utopiile la lucru în interiorul istoriei. În una dintre cele mai interesante scrieri ale sale antebelică, *Problema utopiei*, chiar dacă pentru Freyer schimbarea este intrinsecă spiritului uman, sau poate chiar din acest motiv³, el consideră că fluxul istoriei poate fi stăvilit și chiar menținut într-o formă anume – cea eroică – a existenței umane. Utopiile trecutului, de la Platon, trecând prin Morus, Campanella, până la cele mai recente, toate au în comun, consideră Freyer, aceeași gravă eroare. Deși creatorii lor erau convinși de faptul că utopiile lor sunt construite pe principii științifice, nici unul dintre ei nu s-a străduit să descopere o modalitate științifică de implementare a lor. Toți ajung să depindă, invariabil, fie de forță, fie de persuasiune, fie de o combinație a celor două ca să realizeze transformarea de la prezentul corupt la viitorul utopic. Științifici în ceea ce privește modelarea statelor lor ideale, gânditorii utopici abandonează știința atunci când apare problema aducerii la viață a utopiilor. Dacă ar fi rămas coerenți cu pretențiile lor științifice, ar fi trebuit să se orienteze spre sociologie, să facă o investigație a proceselor și factorilor prezentului ce pot duce la schimbarea dorită.

În cadrul acestei tendințe ușor stranii, „utopice” și aparent „necritice”, relativ centrală în sociologia sa, Hans Freyer va retrasa direcțiile sociologiei zilelor sale în continuarea tradiției inaugurate de Stein și Riehl, tradiție ce constă în mare parte într-o explicație istorică-filosofică a dezvoltării poporului (*volk*) german și a transformării acestei explicații de tip intelectual

într-un obiectiv politic. Sociologia lui Hans Freyer, concentrându-se pe obiectivele politice ce pot fi transformate în rațiuni în folosul dominației exercitate de elitele politice aflate la putere și ajutând această elită politică în aplicarea regimului, a scopurilor sale, devine importantă în acest context prin impunerea, legitimarea și explicarea dominației noii elite politice. Ea contribuie la integrarea poporului în noua comunitate post-capitalistă, descriind și explicând scopurile urmărite de aceste elite. Este o combinație extraordinară de demers științific și propagandistic ce ar putea, în viziunea lui Freyer, să reîntemeieze sociologia contemporană intrată în criză.

Golopenția consideră că modul în care înțelege Freyer rolul pe care trebuie să-l joace sociologia în noul context apărut odată cu criza liberalismului este prea „german”, nu neapărat într-un sens de tip *völkisch* ci prin faptul că este prea legat de politicile și instituțiile germane și greu de tradus pentru problematica altor state și națiuni (A. Golopenția, 2002, 16). Științele sociale, născute în secolul al XIX-lea liberal, trebuie să se supună, crede Golopenția, unor schimbări radicale pentru a se adapta la un secol al XX-lea foarte riguros administrat. Scopul principal al științelor sociale reînnoite este informarea guvernelor asupra proceselor sociale ce se desfășoară în statele lor și în statele străine cu care se află în contact (A. Golopenția, 2002, 7). Partea administrativ-informativă a sociologiei îi pare lui Golopenția ca fiind extrem de importantă în redefinirea acestei științe, poate mult mai importantă decât realizarea integrării populare și a întemeierii dominației politice, cum este în cazul lui Freyer.

Sociologul român încearcă să transforme demersul german, aparent prea particularist, al lui Hans Freyer într-un sistem și o interpretare capabilă să clarifice poziția

științelor sociale în orice stat și în societate modernă. Imaginea creată este probabil una datată istoric și cultural, dar poate cu atât mai interesantă și importantă în înțelegerea unui proces de hibridare disciplinară, pe care l-am putea numi geopolitizarea sociologiei. Dacă Freyer este, în această parte a sociologiei sale⁴, un extrem de sofisticat sociolog-propagandist, Golopenția deschide posibilitatea transformării sale într-un nu mai puțin sofisticat sociolog-geopolitician.

Sfârșitul epocii liberale coincide aproape cu sfârșitul dominației mondiale britanice. Suntem pe cale să intrăm, crede A. Golopenția, într-o perioadă istorică în care toată lumea se află sub o constantă amenințare din partea tuturor celorlalți. În ceea ce se întâmplă în momentul de față trebuie să vedem doar o nouă etapă – una foarte importantă e adevărat – dintr-o dramă istorică majoră; schimbarea impulsă istoriei mondiale de către Occident prin intermediul desfășurării, al dezvoltării unei atitudini raționale, autonome, antitraditionale și active (A. Golopenția, 2002, 22). Această atitudine rațională, în fața căreia Golopenția nu încearcă să propună, ca alternativă, o viziune idilică a tradiției de tip *gemeinschaft*, va duce la o imensă și dialectică transformare a lumii liberal-democratice într-o lume absolutist-mercantilistă. Științele sociale și politice, ce se dezvoltă autonom în perioada liberală, se întorc acum în serviciul statului și al guvernului, la fel ca în epoca științelor mercantilist-cameraliste, cum ar fi *Polizeiwissenschaften* și vechile *Staatswissenschaften*. Etapa liberală, teoretică, formalistă, pluralistă și autonomă a dezvoltării științelor sociale, acționând ca într-o hegeliană viclenie a rațiunii, a elaborat instrumente sofisticate ce pot fi folosite acum în serviciul statului cu o eficacitate mult crescută față de vechea perioadă absolutistă.

În zilele de azi, consideră A. Golopenția, fiecare stat și popor este asemenea unei armate ce se deplasează într-un teritoriu ostil, putându-se baza doar pe propria-i putere și încercând să supraviețuiască acestei epoci primejdioase. Aceste state-armate „...caută să traverseze nevătămate o epocă primejdioasă. Întrucât sunt state suverane, conducerea lor provine din armata însăși și este legitimată, față de trupe și față de străini, prin supunerea acestora. Trupele sunt cuprinse în armată și ținute laolaltă de corpul de conducere, instalat în ultimă instanță de ea, și nu se supun nici unei alte autorități. Un aparat de propagandă masiv acționează pentru a asigura o recunoaștere mereu reînnoită a conducerii de către trupe și pentru a garanta îndeplinirea tuturor măsurilor hotărâte de conducere; funcția iscoadelor este împlinită de echipe complexe de cercetare” (A. Golopenția, 2002, 24). În această lume, obținerea unei integrări stricte, a unui maxim de solidaritate și loialitate în relație cu statul și o informare exactă sunt condiții absolut necesare pentru a menține însăși existența națiunii.

Această nouă etapă în istorie este, în viziunea lui Golopenția, una necesară, pornind din chiar atitudinea fundamentală din care s-a dezvoltat civilizația occidentală modernă. Starea actuală a științelor sociale și politice necesită o nouă și comprehensivă integrare. Științele liberale, în special cele „teoretice”, cum ar fi economia politică și dreptul, dar și sociologia, în măsura în care aceasta s-a transformat într-o știință formală și liberală, s-au îndepărtat de poziția activist-raționalistă. S-au transformat, crede Golopenția, într-un fel de comentarii sterile criptoplatonice privind semnificația propriei lor existențe.

Această „deactivare” a științelor socio-politice realizată de către liberalism este fundamentată și legitimată pe un *weltanschauung* liberal sau, ca să folosim una

dintre sintagmele favorite ale lui Hans Freyer, pe un *ottocento Geist*, constituit pe următoarele asumptii :

- realitatea este dată o dată pentru totdeauna și este accesibilă înțelegerii și intelectului uman ;

- cunoașterea este un comportament total, autosuficient și autocentrat ;

- modalitatea de a ajunge la cunoașterea este cea a contemplării și a deducției ce își are originea în contemplare, datorită faptului că noțiunile și conceptele reprezintă realitatea.

Asemenea greșeli nu mai pot fi urmate, crede Golopenția, într-un mod inocent fără a trebui să plătim un preț exagerat pentru acest idealism ce nu-și găsește locul în lumea de azi. Lumea este dinamică și nu poate fi niciodată cunoscută în totalitatea ei. Experiența este singura cale prin care putem cunoaște și înțelege această lume, toate conceptele fiind situate istoric și funcționând ca simple chei și scheme de orientare. Poziția tradiționalist-teologică se prelungește în secolul al XX-lea în științele sociale prin intermediul intelectualismului idealist, ce nu este, în fapt, decât o teodicee secularizată. Doar de curând, ne spune sociologul român, am reușit să adoptăm și față de realitățile umane și politice acea atitudine eliberată de toate tradițiile și autonomă pe care lumea modernă, așa cum o știm, a fost clădită. A. Golopenția se îndepărtează de poziția parțial neohegeliană a lui Hans Freyer, punând sub semnul întrebării existența unor destine predictibile ale popoarelor și națiunilor. Ontologia dezvoltată în lucrările sale este una activist-indeterministă, opusă celor ce par să fie implicite rămășițe idealiste în sociologia savantului german.

Din perspectiva viitorului geopolitician român, știința se transformă, în noua epocă, într-un instrument capabil să fie folosit în lupta continuă dintre state, luptă

în care nimic nu este hotărât dinainte. Geografia, relațiile internaționale, minoritățile etnice etc. sunt toate forme ale realității, ce trebuie înțelese și integrate într-un flux constant al informației și acțiunii – transformare sau prezervare – pentru binele statului. Destinul, alegerea din exterior sau din interior a unei etnii sau elite nu sunt atât de importante în viziunea sociologului român cum este supraviețuirea statului, aceasta fiind una dintre problemele pragmatice cele mai presante ale elitei românești interbelice.

Știința este parte din actuala confruntare a unor popoare și state concrete din lumea de azi, așa că nu are cum să se ridice deasupra antagonismelor existente între grupuri și indivizi. Știința este universală prin metodele și modul de relaționare cu realitatea, dar are mereu o poziție concretă din punct de vedere politic și este folosită de un anumit grup de oameni – elite politice –, devenind instrumentul lor de orientare, sistematizare a experienței și administrare. Golopenția spune în mod explicit : „Știința este unul din mijloacele cu ajutorul cărora se afirmă entități iraționale : anumite grupări, popoare” (A. Golopenția, 2002, 56). Această știință, așa cum o descrie Golopenția, mai poate fi încadrată în sociologie, sau întorsătura ei geopolitică este deja inevitabilă ? Întrebarea nu e probabil una foarte clară, diferența fiind greu de surprins ; ea indică însă o importantă schimbare de accent în sociologia lui Golopenția. Definiția pe care o dă John Agnew geopoliticii (2002), referindu-se mai mult la faza sa germană, surprinde cinci trăsături esențiale :

- accentul pus asupra statului ca fomă centrală a oricărei politici ;

- cunoaștere de tip științific, apropiată chiar de un canon metodologic naturalist, cuplată cu scopul „idealist” al servirii statului național ;

- orientare pragmatică, accentul fiind pus pe rezolvarea problemelor concrete ;

- rasism ;
- eurocentrism (americano-centrism).

Cu excepția notabilă a rasismului, sociologia lui Anton Golopenția se află foarte aproape de această schemă creată pentru caracterizarea geopoliticii germane. Chiar dacă, ieșind pentru o clipă din definiția lui Agnew, diferența centrală ar consta în absența unor poziții și teme explicite din zona geografiei, ele sunt foarte ușor integrabile în sociologia lui A. Golopenția. Lucru mai important poate, aceste teme nu sunt indispensabile pentru o geopolitică văzută ca parte a sociologiei, ca ținând de spațiul „contribuțiilor științelor sociale la politica externă”, așa cum sună titlul unui articol din 1936 al lui Golopenția din *Sociologie Românească* (Golopenția, 1999, 527), articol având, în subsidiar, scopul de a defini „geopolitica”. Oricum, cel puțin în cazul lui Anton Golopenția, putem spune la fel ca și Ladis Kristof că „...esența geopoliticii este că apare ca politică, și nu ca geografie – nici măcar geografie politică și probabil nici măcar o diviziune a științelor politice, deși este, bineînțeles, un subiect legitim de studiu pentru științele politice” (Kristof, 1994, 222). În primul număr al revistei *Geopolitica și geoistoria*, din 1941, G. Brătianu considera că „geopolitica la români este precum proza dlui Jourdain: adică a fost practică dintotdeauna fără însă să fi purtat această denumire”. Chiar dacă aserțiunea istoricului român nu este valabilă în generalitatea ei, ea este, credem noi, foarte potrivită pentru a caracteriza poziția lui Anton Golopenția.

În ceea ce privește definirea unei poziții „geopolitice” și explicite, formularea unui metadiscurs geopolitic, intrarea într-un „limbaj politic” în sensul dat de Pocock acestui termen – produsă pe la sfârșitul anilor '30 – o putem data de la articolul din *Sociologie Românească* pomenit mai sus – și doar în urma unei polemici cu

Ion Conea. Luarea de poziție definitorie este însă cea din 1937, din „Însemnare cu privire la definirea preocupării ce poartă numele de geopolitică” (Golopenția, 1999, 533) publicată în volumul *Geopolitica*, la care Golopenția este coautor împreună cu Ion Conea și Mircea Popa-Verș.

Pentru sociologul român, geopolitica va reprezenta în fapt o nouă „știință a realității” – nu în sens weberian, ci în cel dat de Freyer acestei sintagme – va concretiza noua tendință a științelor sociale ce ies din perioada formalizării și autonomizării liberale pentru a se pune, precum niște științe cameralistice renăscute, în slujba statului (Freyer, 2000 ; Golopenția 1999). Prin aceasta, Golopenția se îndepărtează de o parte a definițiilor „clasice” ale geopoliticii, care o leagă mai ales de geografia politică. Vorbind de încercările de definire a noii discipline, Golopenția consideră că ele „...n-au pornit de la faptul preocupării ce poartă numele geopolitică. Ci, dimpotrivă, de la definiții și științe existente, cu care credeau că trebuie să o pună de acord. Urmarea a fost că, în loc să ajungă să exprime ce se numește geopolitică, ridicând în conștiință rolul și modul de a satisface această preocupare apărută spontan, ca răspuns la unele împrejurări specifice vremii noastre, au construit definiții perfecte în perspectiva anumitor postulate, dar fără legătură cu preocuparea vizată” (A. Golopenția, 2002, 534).

În opinia lui Golopenția, există 12 trăsături definitorii ale geopoliticii. Nu le vom enumera aici pe toate, însă ne vom opri la cele trei semnificații principale pe care le poate avea acest termen în perspectiva sociologului român: teorie și cercetare a condițiilor geografice ale statului, informație politică externă și mit politic. Prima accepțiune se suprapune parțial cu geografia politică și este „socotită și ea uneori geopolitică” (A. Golopenția, 2002, 537). Ultimele două ar reprezenta însă adevărata

noutate pe care o aduce tendința geopolitică în științele sociale ale secolului al XX-lea.

Legătura geopoliticii cu sociologia se desfășoară pe mai multe paliere. Sociologia, în sensul de fundamentare teoretică și filosofică a analizelor economice, culturale, politice etc., este o premisă a geopoliticii-informație externă, care, la rândul ei, constituie o parte integrală a sociologiei-cercetare integrală a națiunii (în sensul Școlii Gusti). Mai mult chiar: „Sociologia-teorie a structurilor sociale [...] este una din premisele teoretice ale geopoliticii-informație externă; sociologia-cercetare a structurilor sociale [...] este una din operațiile ce o compun” (A. Golopenția, 2002, 537). Geopolitica își asumă o tendință hegemonică în câmpul disciplinar al științelor sociale, încercând să concentreze științele ce privesc aspecte autonome ale statului și societății într-o singură perspectivă și asumându-și construcția miturilor politice.

Discursul geopoliticii germane, în special cel al școlii lui Haushofer, este relativ puțin folosit în geopolitica lui Golopenția, în favoarea construcției freyeriene a unei sociologii în slujba statului. Raportarea la „canonul” științific european (german) este una creatoare, prin intermediul unei lecturi selective și al unei transformări a discursului recunoscut ca „geopolitic” în spațiul științific european. Această adaptare, sau translare, se înscrie însă, atunci când este una reușită, în limitele recognoscibilității. Prin intermediul lui Golopenția, dar și al întregii „geopolitici” românești interbelice, avem un exemplu al relației complexe și ambigue dintre „centru” și „periferie”, al adaptării și transformării limbajelor științifice occidentale în științe sociale românești și al jocului continuu dintre modificarea discursurilor și a instrumentarului științific și păstrarea criteriilor prin care poate fi acceptat și recunoscut de către canonul occidental „central”.

Note

1. Analiza Irinei Livezeanu – pe care nu o vom detalia aici – e interesantă și informativă, chiar dacă incompletă și uneori ideologizantă.
2. O prezentare detaliată nu face parte din economia studiului de față, dar este interesant de menționat însă apariția singulară a lui D. Drăghicescu ca sociolog „durkheimist” antebelic în celebra carte a lui Pitirim Sorokin, *Les théories sociologiques contemporaines*.
3. Conservatorismul revoluționar, curent în care îl încadrăm pe Hans Freyer, se clădește pe astfel de tensiuni între schimbare, prezervare și recuperare a instituțiilor și valorilor tradiționale (vezi Murphy, Herf etc.).
4. Demersul său de filosofia culturii, așa cum apare, de exemplu, în *Theorie des objektiven Geistes – eine Einleitung in die Kulturphilosophie* (1923), tradusă în engleză ca *Theory of objective mind. An introduction to the philosophy of culture* (1998) de către Steven Grosby, merită o tratare aparte, pe care nu o vom întreprinde aici, neintrând în logica eseului de față.

Bibliografie

- Agnew, J. (2002). *Making political geography*. Londra: Hodder Headline Group.
- Aron, R. (1967). *Les étapes de la pensée sociologique*. Paris: Gallimard.
- Barnard, F.M. (1965). *Herder's social and political thought. From Enlightenment to nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Berlin, I. (1980) [1976]. *Vico and Herder: Two studies in the history of ideas*. Londra: Chatto and Windus.
- Clifford, J. (1997). *Routes. Travel and translation in the late twentieth century*. Harvard: Harvard University Press.

- Conea, I. (1937). Geopolitica, o știință nouă. *Sociologie Românească*, II, 9-10, septembrie-octombrie.
- Conea, I. (1938). *Corectări geografice în istoria Românilor*. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului.
- Conea, I. (1939). Prin geografia umană la o nouă concepție a geografiei istorice. *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, tom LVII.
- Conea, I., Golopenția, A. și Popa-Vereș, M. (1939). *Geopolitica*. Craiova: Ramuri.
- Eliade, M. (1928). Anno Domini. *Cuvântul*, IV, 973, 2 ianuarie.
- Freyer, H. (1998) [1932]. *Theory of objective mind: An introduction to the philosophy of culture*. Athens: Ohio University Press.
- Freyer, H. (2000) [1936]. *Die politische Insel: Eine Geschichte der Utopien von Platon bis zur Gegenwart*. Viena: Karoliner.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge and the discourse on language*. New York: Pantheon.
- Geertz, C. (1975). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Golopenția, A. (1999) [1936]. Informarea conducerii statului și sociologia tradițională. În *Opere complete*, vol. I, *Sociologie*. București: Editura Enciclopedică.
- Golopenția, A. (2002) [1939]. Însemnare cu privire la definirea preocupării ce poartă numele de geopolitică. În *Opere complete*, vol. II, *Statistică, demografie și geopolitică*. București: Editura Enciclopedică și Editura Univers Enciclopedic.
- Golopenția, S. (2002). Cronologie. În *Opere complete*, vol. I. București: Editura Enciclopedică.
- Gross, M. (2004). Human geography and ecological sociology: The unfolding of a human ecology, 1890 to 1930 and beyond. *Social Science History*, 28, 4, iarna.
- Herf, J. (1986) [1984]. *Reactionary modernism: Technology, culture, and politics in Weimar and the Third Reich*. Londra: Cambridge University Press.
- Herseni, T. (1936). Geografie și sociologie. *Anuarul Societății Studenților în Geografie „Soveja”*, anul VIII.
- Kristof, L. (1994). The image and the vision of fatherland. În David Hooson (coord.). *Geography and national identity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Livezeanu, I. (1998). *Cultură și naționalism în România Mare*. București: Editura Humanitas.
- Massi, E. (1932). Lo Stato qua le oggetto geografico. *Rivista di Geografia*, mai.
- Muller, J. (1987). *The other god that failed: Hans Freyer and the deradicalization of German conservatism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Murphy, D. (1997). *The heroic earth. Geopolitical thought in Weimar Germany 1918-1933*. Kent și Londra: Kent State University Press.
- Nisbet, R. (1967). *The sociological tradition*. Londra: Heinemann.
- Nisbet, R. (1986). *Conservatism. Dream and reality*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Pocock, J.G.A. (1987). The concept of a language and the *métier d'historien*: Some considerations on practice. În Anthony Papden (coord.). *The language of political theory in early-modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pocock, J.G.A. (1989) [1960]. *Politics, language and time: Essays on political thought and history*. Chicago și Londra: University of Chicago Press.
- Rostas, Z. (2003). *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*. București: Editura Paideia.
- Short, E. (1936). *Esquisse de géopolitique*. Paris: Payot.
- Sorokin, P. (1938). *Les théories sociologiques contemporaines*. Paris: Payot.
- Stahl, H.H. (1981). *Amintiri și gânduri din vechea Școală a „monografiilor sociologice”*. București: Editura Minerva.
- Stahl, H.H. (1983). *Eseuri critice despre cultura populară românească*. București: Editura Minerva.
- Stern, F. (1974) [1961]. *The politics of cultural despair: A study in the rise of Germanic ideology*. Berkeley, Los Angeles și Londra: University of California Press.

Abstract

Anthropogeography, geopolitics, the dialogue and the polemics opposing sociology and geography are central elements in the process of imagining the national space during the interwar period. A dense network of competitions, alliances and counter-alliances is coming together in this area of scientific legitimacy and representativity.

The birth of this new disciplinary subdomain offers us the chance to track down the external influences, to see how the central scientific canon(s) are replicated and transformed at the periphery and how the Romanian culture finds itself synchronized with the dilemmas, themes and tensions of the European culture. This synchronicity occurs – it is one of the theses of this paper – under the sign of „reactionary modernism”. This perspective has the ability to question the uniqueness of the process of modernization. Is modernity a package deal or are there other ways of spelling modernity ?

This appropriation of the „reactionary modernism” discourse for the analysis of Romanian anthropogeography and sociology is, in itself, an example of translating/transforming scientific discourses on a central-periphery axis.

Primit la redacție : mai 2005